

ACADEMIA ROMÂNĂ
Institutul de Filosofie și Psihologie
„Constantin Rădulescu-Motru”

MITROPOLIA OLTENIEI
Arhiepiscopia Craiovei

CONSILIUL JUDEȚEAN DOLJ
Biblioteca Județeană
„Alexandru și Aristia Aman”

UNIVERSITATEA DIN CRAIOVA
Facultatea de Teologie Ortodoxă
Facultatea de Litere

SIMPOZIONUL NAȚIONAL

„CONSTANTIN NOICA”

Ediția a VI-a

„Concepte deschise”

Craiova, 23–24 mai 2014

EDITURA
ACADEMIEI
ROMÂNE

UN CONCEPT DESCHIS LA CARE NOICA A AJUNS MAI TÂRZIU: DEVENINȚA

MIRCEA LĂZĂRESCU*

Constantin Noica considera că pentru un gânditor e suficient să se aplece asupra unei singure idei. De aceea nu contenea să îi întrebe pe tinerii care-l abordau: „Care e ideea dumatăle?” Dacă ar fi să ne întrebăm care a fost ideea într-ale filosofiei a lui Noica, s-ar putea eventual răspunde: *devenința*. Dar această idee ce vertebrază Ontologia sa nu a eclozat brusc, în urma vreunui vis din tinerețe. Ci pare a fi lucrarea progresivă a unui „spirit care dă ideea”. Or, în acest caz – la fel ca în toate cazurile esențiale –, acest spirit lucrează metodic, înaintând prin tatonări și aducând treptat în lumină ideea într-o structurare fermă, pentru ca apoi să o consolideze temeinic.

Acest model al înaintării și dezvoltării progresive a unei idei centrale e evident la Noica, gânditor care își începe drumul său filosofic întrebându-se în perioada de sfârșit a modernității culturii europene: „cum e posibil ceva nou?” El își începe și își continuă demersul înaintând prin tărâmurile locuite de coloșii acestei gândiri. Așa iau naștere textele pe care le-a reunit în 1936 sub titlul *Concepte deschise în istoria filosofiei*¹. În această culegere, el se referă la Descartes, Leibniz și Kant. Dar în aceeași serie poate fi înscris și textul încheiat în preajma anului 1950 și publicat în 1981 împreună cu Ontologia: *Încercare asupra filosofiei tradiționale*. De fapt, abia aici se confruntă Noica propriu-zis cu conceptele deschise pe care le identificase la Kant, trecând apoi și la autorul care l-a marcat major și de care s-a apropiat progresiv, adu-mecându-l: Hegel. Desigur, Hegel mai e abordat în textele publicate apoi sub titlul *Povestiri despre om*. Iar dintre personajele semnificative ale modernității, filosoful se mai confruntă într-o lucrare și cu Goethe, luat ca etalon pentru nefilosofia sa vitală, nespeculativă, a sănătății naturii nesupuse chinurilor spiritului. Tema deveninței, care e susținută în Ontologie, se definește la capătul acestui drum de străbateră a continentului filosofiei Europei, a conceptelor deschise pe care le-a găsit pe acest teritoriu, pe care le-a asimilat și dezvoltat. În Ontologie, ideea deveninței se sprijină însă și pe câțiva stâlpi viguroși ai Antichității. Și în primul rând pe cel mai apropiat și iubit gânditor al său, Platon. Nu fără a-i evoca semnificativ pe Parmenide, Heraclit și Plotin.

¹ C. Noica, *Concepte deschise în istoria filosofiei la Descartes, Leibniz și Kant*, București, Humanitas, 1995.

* Universitatea de Vest din Timișoara

Acum însă, ne interesează începutul acestui drum, adică reperele sau „concepțiile deschise” care îl impresionaseră pe tânărul Noica când și-a început vizita metodică prin gândirea modernității. Și, la fel, căror concepte majore nu le acordă el atenție.

La Descartes, Noica se oprește asupra temei elaborării științei universale – *mathesis universalis* – preocupare ce implică indiscutabil metoda. Faptul s-a materializat și în traducerea lucrării *Regulae ad directionem ingenii*. Opțiunea sa are semnificație, deoarece tradiția îl plasează pe Cartesius în primul rând printre corifeii instituirii dimensiunii subiective a conștiinței, prin recurgerea la meditația introspectivă care găsește – prin îndoială, prin cogitație – un criteriu antisceptic altundeva decât în cunoașterea și științele lumii exterioare. Subiectivitatea conștiinței va fi unul din aspectele originale ale gândirii europene în raport cu cea greacă. Dar Noica, care în *Cum e cu puțință...* scria că se simte ispitit să susțină „... o autentică filosofie a subiectului”, nu părăzește pe acest orizont al subiectivității. Pe care, în secolul XX, pornind chiar de la Descartes, l-a dezvoltat Husserl prin a sa fenomenologie transcendentă.

Dacă trecem la Leibnitz, conceptul deschis asupra căruia se oprește Noica este cel al limbajului universal, al combinatoricii logice. Continuând remarcă de mai sus, s-ar putea menționa că și Leibnitz are și el importante contribuții la conturarea conceptului de conștiință, prin introducerea noțiunii de percepție și mai ales de apersepție. Se impune astfel în școala Leibnitz-Wolf complexul *psihologiei filosofice* europene, care o completează pe a lui Aristotel, prelucrată de scolastică; și care constă din: conștiință-subiectivitate-percepție-apercepție-eu-fenomen-obiectivitate.

Acest complex, la care au mai participat și anglosaxonii, mai ales prin Locke, e cel pe care îl utilizează Kant în *Critica rațiunii pure*. Oprindu-se la Kant, Noica se apleacă mai ales asupra categoriilor, în mod special asupra „limitației” din grupajul al doilea. Deși nu ignoră trimiterea la „eu gândesc”. Problema „eului”, care l-a fascinat pe Fichte, e discutată doar în marginea comentariilor lui Kant privitoare la lucrul în sine. Oricum, mișcarea de gândire europeană care a cultivat subiectivitatea și subiectivismul, ajungând până la idealismul subiectiv, e lăsată metodic deoparte de Noica.

Ajungem acum la Hegel. Acesta ocupă un loc principal în *Încercare asupra filosofiei tradiționale*², fapt firesc, deoarece textul e centrat pe devenire, pe devenirea întru ființă. Dar raportarea la Hegel e marcată de la început de neutralitatea ontologică ce i se impută. În primul rând, schema teză-antiteză-sinteză e criticată pentru lipsa de orientare tematică. Dar întreaga Logică e pusă sub semnul acestei neutralități, specifică, susține Noica, pentru secolul al XIX-lea filosofic. Marea Logică a lui Hegel ar fi similară cu *Die Kunst der Fuge* a lui Bach. Totuși, Noica se simte foarte aproape de Hegel, nu doar în marginea devenirii, ci și din perspectiva

² C. Noica, *Devenirea întru ființă*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, vol. I, *Încercare asupra filosofiei tradiționale*, vol. II, *Tratat de ontologie*.

temei Unu-multiplu, într-un fel de reluare a Parmenide-ului lui Platon. Noica scrie, referitor la paralela Platon–Hegel, în această problemă:

„Dar dacă exercițiul lui Platon, neutru și el, este inconcludent și neafirmativ, față de Logica lui Hegel afirmativă și constructivă, totuși ce dramatică și neîmpăcată e neutralitatea afișată aici, impusă parcă, de filosoful antic, față de neutralitatea împăcată, armonioasă, a toate egal cuprinzătoare, din construcția lui Hegel” (p. 115).

Noica, parcurgând „conceptele deschise” până la Hegel – și apoi până la Heidegger –, își sedimentează treptat, întru prepararea ontologiei sale, și opțiunile din întreaga istorie a filosofiei, pivotând în jurul lui Platon. Dar al doilea în ierarhie e Hegel. Ca o maximă apreciere el scrie că „singura filosofie tradițională care mai rămâne azi în picioare, alături de cea platoniciană (este) filosofia lui Hegel (p. 114). Ceea ce pare a-l atrage în filosofia lui Hegel este faptul că, centrată fiind pe om – Noica va comenta *Fenomenologia Spiritului* sub sintagma *Povestiri despre om* –, ea nu se cantonează la universul acestuia. Filosofia trebuie să dea socoteală despre ființă și dincolo de om. Astfel, putem citi:

„Filosofia este și ea, în felul ei, o știință asupra omului și omenescului. Dar nu devenirea întru ființă a omului ca om va fi obiectul ei ... simpla devenire umană întru ființă ... dacă prin filosofie omul dezvăluie ființa pe lume, el o dezvăluie pentru tot ce este” (p. 151).

Parcurgând conceptele deschise instituite de filosofia modernității și sprijinindu-se pe câteva repere antice, Noica construiește în final edificiul deveninței, care este ideea centrală a Ontologiei. Acest edificiu are ca temelie tema Unului-multiplu, ce absoarbe, dar și susține devenirea întru ființă. Trimiterea se face acum și la Heraclit, însă cu traducerea inedită a lui *hen panta* prin „un Unu neîncetat diferind întru sine” (p. 258). Dar tacit și la Plotin, de vreme ce devenința se distribuie fără să se împartă. Noica ia în considerare, explicit, rezultatul elaborării sale ontologice, devenința, cu drum cu tot. Adică, implicând închiderea ce se deschide, limitația ce nu limitează, pulsația spațio-temporală, cuplajul individual–determinații–general cu toate precaritățile sale și ființa de a doua instanță a elementelor, ajungând astfel la elementul suprem al deveninței, cu categoriile sale. Aici, la acest nivel, Noica simte că nu mai poate comenta fenomenologic, ci doar indica prin analogie ceva important (p. 386). Iar acest ceva important e faptul că a treia instanță a ființei e de aceeași ființă cu ea. Deci această instanță supremă, nediferind de sine, are o unică distribuție:

„Unul multiplu cel mai înalt este cel în care multiplul însuși este de fapt unu” (p. 387).

Acest concept Noica nu l-a întâlnit însă printre lucrările de seamă ale filosofiei grecești și europene. Totuși, el plutea în țesătura ontoteologiei creștine. În aceste ultime pagini ale Ontologiei, Noica scrie despre „om ca și constituit după chipul și asemănarea ființei”, despre „întruparea ființei în om”, despre „tempora-

litate” ca suport al ființei. Toate sunt congruente cu problema ce îl frământă în ultimii ani, dar pe care nu o transmis-o decât oral: „misterul faptului că Dumnezeu a avut un unic fiu, pe care l-a sacrificat pentru omenire”.

Noica merge mai departe decât repererele pe drumul gândirii pe care le-a găsit în conceptele deschise ale filosofiei modernității. El urcă spre bazele ontoteologice ale filosofiei înseși, scoase la iveală pe vremea sa de Mircea Eliade. Astfel povestea ontologică a deveninței nu se cantonează la istoria spiritului uman. Iar fenomenologia spiritului se deschide spre o ontologie angajată, ce trimite la toate lumile posibile. Trecând cu ușurință peste subiectivitatea conștiinței cultivate de Europa, ontologia lui Noica cultivă tacit celălalt versant al modernității, care pe vremea lui Kant era comentat sub sintagma „pluralitatea lumilor”. Fapt pe care îl menționează implicit gânditorul din Königsberg, repetând insistent că e preocupat de ceea ce e valabil pentru „orice ființă rațională, finită” posibilă. Devenința lui Noica se oferă celor ce gândesc în prezent și în viitor asupra cosmogoniei, asupra lumilor multiple, asupra „principiului cosmogonic” antropocentric, asupra deveninței într-o viață și într-un om și ... cine mai știe, vorba lui Nietzsche, într-un supraom.

Acest concept deschis al lui Noica, devenința, parcă reia tema formulată naiv de Bergson la începutul secolului XX prin expresia „evoluția creatoare”. Secolul al XX-lea, în care, după Heidegger și Noica, filosofia a intrat într-un fel de ocultăție, fiind cultivată doar de câțiva străni hiperspecialiști, n-a îndrăznit nicio clipă să aprofundeze această misterioasă și adâncă temă, căreia devenința lui Noica îi deschide generos o ușă largă, în însăși inima marii tradiții filosofice.

Devenința lui Noica își merită astfel locul ei în aleasa bibliotecă a conceptelor deschise ale filosofiei.